

NATUR OCH KULTUR I PEPPAREDS HASSELLUND

PEPPAREDS HASSELLUND

I Peppared förekommer trädstora hasslar. I dag dominerar lägre hassel, men hassel upp till 7-8 meter är inte ovanlig. I enstaka fall har träd upp till 9 meter noterats. Det stora, höga beståndet, tillsammans med att området består av ekskog med en del mycket grova ekar och god förekomst av liggande döda träd, s.k. lågor, gör att området i Mölndals stads naturvårdsplan är klassat med "Mycket högt naturvärde".

HASSEL (*Corylus avellana*)

Hasseln är oftast en stor mångstamig buske, men kan i *sälkymta* fall också bli trädformad. Bladen är stora, nästan runda, dubbelsågade och mjukhåriga. Hasseln blommar mycket tidigt, ibland redan i januari då snön fortfarande kan ligga. Honblomman är vid blomningen innesluten i knoppen och bara de röda, trådlika märkena sticker ut. Hanblommorna sitter i långa, gula hängen. Hasseln kan uppträda i många olika former. Det finns till exempel individer med flikiga blad eller sådana med ljus rödbruna blad.

En hassel blir vanligen tre till fyra meter hög, men man har noterat trädformade hasslar upp till tolv meter. Hasseln är värmekrävande och finns i större bestånd endast upp till Bergslagen. Den kräver god jordmån och bildar ofta rena bestånd, hässlen. Detta gynnar en speciell lundflora med arter som blåsippan (*Hepatica nobilis*) och väterosen (*Lathraea squamaria*).

Hasseln är mest känd för sin välsmakande frukt – hasselnöten. Från blomningen till mogen nöt tar det fem månader. Hasselnöten sprids ofta med möss, ekorrar och fåglar t ex nötskrikor eller nötkräkor. Den är begärlig för allihanda djur där nötviveln, en liten skalbagge, kan nämnas. Välsmakligheten hos nöten beror på den fina nötoljan som är en del av nötenas näringsföråd. Fynd av hasselnötter har hittats på flera stenåldersboplatser. Nötterna har troligtvis gett människorna under stenåldern viktiga tillskott av fett, protein, fosfor och kalk. Hasseln hade en glansperiod för 8000 år sedan då klimatförutsättningarna var mycket goda.

Att plocka hasselnötter ingår inte i allemansrätten. Man måste således ha markägarens tillstånd för detta.

PEPPAREDS GÅRD

Här låg tidigare Peppareds gård. Man kan se spåren efter gården genom terrasmuren, rester av husgrunder och genom att en del trädgårdsväxter som krusbär, snöbär, fruktträd och spirea finns kvar. Även brännässlorna visar att här har det legat en gård. Nässlorna växer där det är hög näringshalt i jorden till exempel vid den gamla gödselstan.

Om man går upp för den lilla trappan i terrasmuren kommer man upp till den plats där bostadshuset låg. Nedanför låg ladugård och uthus. Fram till 1936 var det egentligen två gårdar med bostadshuset nästan vägg i vägg. Jordbruket lades ner på 1960-talet och de sista husen revs 1982.

Ett lokalt naturvårdsprojekt i Västra Götaland 2006 Mölndals stad i samarbete med AstraZeneca och Astra Tech. Produktion: Mölndals museum Illustrationer: Agnes Danielsson www.museum.molndal.se

Strax söder om gårdsplatsen rinner en bäck. Över bäcken leder en stenbro med tre stora hållar. Vattenkraften i bäcken har använts till att driva kvarnar. På 1800-talet fanns här två vattenkvarnar för husbehov

Stengårdsgårdarna närmast söder om bäcken finns med på kartor från 1700-talets slut. Den långa muren väster om stigen var gräns mellan utmarken där korna gick på bete och inågorerna dvs trädgårdsland, åker och äng. Murarna nere i sydost kom troligen till under 1800-talet eller början av 1900-talet, kanske har de använts som kalvhagar.

Gårdens åkrar låg öster om gårdsplatsen. Mellan åkrarna och utmarken i väster fanns hagmark med stora hasselbuskar. Från dem fick man nötter och de långa smala grenarna kunde användas till spön eller som staketslanor.

Peppareds gårds hassellund (ca 1 ha) hade ett stort bestånd av trädformig hassel som naturminnesförklarades av länsstyrelsen 1925. Sannolikt blev hasseln trädformig som en kombination av att människor röjt undan rotskott och genom att husdjur betar av skotten. Tänkbart är att detta var ett sätt att öka gräsvegetationen och få mer mat till husdjuren. När bete och röjning upphörde fick fler rotskott chansen att utvecklas och hasselns särpräglade trädform försvann successivt.

Skyllt 168 - Mölndals museum

ASK

(*Fraxinus excelsior*)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

I nordisk mytologi är asken känd som det träd, Yggdrasil, som bar upp och omgav hela världen och under vilket gudarna höll ting. Guden Oden skapade den första mannen, Ask av askträ.

Asken har används för att skriva runmeddelanden på. Det ansågs att dekokter av ask hjälpte mot problem med njurarna. Den slemrika innerbarken har tidigare använts som läkande omslag på sår.

Askens virke är hårt, segt och går lätt att böja. Det används gärna till redskap och verktyg men är också vanligt i parkettgolv och möbler.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Ask, som är ganska vanlig upp till Gästrikland, är ett högväxt träd med stora sammansatta blad. Stammen är slät och grågrön, men blir med tiden sprucken och grå. Den lövas sist av alla våra träd, ofta så sent som i början av juni, och den tappar sina löv först av alla, ibland redan i september. Frukterna sitter kvar länge och är bra vinterföda till fåglar. På våren blir de stora knopparna mat till harar och hjortar.

RISKER OCH ALLERGI

Askpollen är svagt allergiframkallande och korsaktiviteten med andra växter, t.ex. björk, är låg. Allergisk snuva, p.g.a sågspån och polerdamm, förekommer.

EK

(*Quercus robur*)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

Ek är ett hårt, tätt och starkt träslag. Det bästa för skeppsbyggnad. Gustav Vasa lät plantera ekar för svenskt skeppsbyggnadsbehov. För några hundra år sedan var det förbjudet för vanliga människor att hugga ner en ek. De var reserverade för kungens skeppsbygge.

Ekens frukter, ekollonen, har använts som svinfoder och som kaffesurrogat, men de har hög halt av garvsyra och är inte lämpliga som människoföda. Ek bark användes i äldre tid vid läderberedning i garverier och som ett svart färgmedel.

Ekens bark användes inom folktron till en drog som ansågs verka starkt sammandragande, inflammationshämmande och stoppande.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Eken, som har sin naturliga nordgräns vid Dalälven, räknas som Skandinaviens största träd, med stam upp till 30 meters höjd och med omkrets runt 3 meter. Enstaka träd kan ha betydligt tjockare stammar, över 10 meter.

RISKER OCH ALLERGI

Eken producerar stora mängder pollen, som ger stora risker för överkänslighet. Mer än 80% av björkpollenallergiker, reagerar på ekpollen. Sågspån och slipdamm från ek klassas som cancerogent och kan utlösa snuva och astma.

EN

(Juniperus communis)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

Enbären tillskrevs under medeltiden en magisk läkekraft,
Den ansågs aptitretande,
därför användes den vid matsmältningsbesvär.
Fortfarande kryddas maträtter och spritdrycker med enbär.
På nästan alla enar finns så kallade kikbär,
vilka är en gallbildning orsakad av en liten mygga.
Kikbär kokta i mjölk användes förr inom folkmedicinen
som botemedel mot kikhosta.

Enens ved är seg, tät, vacker och doftar gott.
Den har använts såväl till finare slöjd
som till gårdsgårdsstörar.
Enriset används till rökning av kött och fisk.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Enen växer på hedar och på torra backar
allmänt över hela landet,
även högt uppe i fjällen upp till 1400 m över havet.
Enen är en s. k. tvåbyggare,
dvs. den har separata han- och honbuskar.

RISKER OCH ALLERGI

Vår vildväxande en orsakar normalt inga svåra allergier
trots stor pollenproduktion.
Veden, som är hartsrik, och enbärsolja
kan orsaka hudbesvär vid upprepad, intensiv kontakt.

HASSEL

(Corylus avellana)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

Fynd av hasselnötter på boplatser från yngre stenåldern tyder på att redan dåtidens människa åt dess frukter. Hasselnötter är mycket näringsrika. Nötterna innehåller en olja som bland annat används som matolja och vid tillverkning av tvål och kosmetika. De långa smala grenarna har använts till metspön, korgar och staketslanor.

Förr trodde man att om man gav en kvist av hassel till en brud på hennes bröllopsdag gav det henne en lycklig framtid. Man skulle också lägga en kvist i fönstret som skydd mot blixtnedslag och ett halsband av nötterna ökade möjligheten att få barn. Ett svett drivande te berett av hasselhängen har varit ett gammalt folkligt medel mot influensa, och en dekokt på barken har använts som medel mot olika febersjukdomar. Det påstods att stötta hasselnötter blandade med björnfett befrämjade hårväxten.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Hasseln är oftast en stor mångstammig buske. Bladen är stora, nästan runda, dubbelsågade och mjukhåriga. Hasseln blommar mycket tidigt, ibland redan i januari. Hanblommorna sitter i långa, gula hängen. Honblomman är vid blomningen innesluten i knoppen och bara de röda, trådlika märkena sticker ut.

RISKER OCH ALLERGIER

Hasselpollen är kraftigt allergiframkallande och sådan allergi är vanlig och ofta häftig. Nästan 90 % av björkpollenallergikerna reagerar också på hassel. Hasselnötter utlöser matallergi hos 70% av björkallergikerna. Det finns ett starkt samband mellan allergi mot hasselnöt och överkänslighet mot valnöt, sesamfrön, äpple och päron. Upphettning av hasselnötter minskar bara obetydligt den allergiframkallande effekten.

RÖNN

(*Sorbus aucuparia*)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

Förr ansågs rönnen vara ett "trollträd".

Den var helgad åt Guden Tor och ansågs skydda mot häxor, storm och åsknedslag.

Frukten innehåller stora mängder sorbitol vilket används som sötningsmedel för diabetiker och dessutom är svagt laxerande.

Sorbitol är också utgångsämnet vid tillverkning av vitamin C.

Förr användes rönnbär som medel mot skörbjugg.

Rönnbärsgelé är välbekant, men man kan även sylta frukterna.

Med rönnbär kan man också smaksätta ättika, brännvin och likör.

Den hårda och sega veden har använts för tillverkning av t.ex. bord och hjulaxlar. Roten användes till knivskaft och skedar. Rönnbären utgör den viktigaste vinterfödan för många fågelarter. Man brukar säga att om det är mycket rönnbär blir det en kall vinter.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Rönn är vanlig i hela landet och växer på nästan alla typer av marker.

En rönn blir oftast inte ens 100 år gammal.

Den växer fort till tjugonde året, men stannar sedan i växten, torkar i toppen och blir sällan mer än 50 eller 60 år.

Rönn odlas ofta i parker och trädgårdar.

RISKER OCH ALLERGI

Pollen från rönn och besläktade träd, t.ex. oxel, ger normalt inga allergiska besvär, men blommornas doft kan hos känsliga personer orsaka obehag.

Förtäring av råa och omogna bär kan ge illamående.

TRÄJON

(*Dryopteris filix-mas* L. Schott)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

Ormbunken har inte alls fått sitt namn från ormar utan från maskar! Kanske kommer det från början från det engelska ordet worm som betyder mask.

Det var så att man förr använde träjon mot binnikemask eller annan inälvsmask. Idag vet vi att den är giftig.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Träjon är en kraftigt byggd ormbunke med kort tjock jordstam och ofta meterlånga, mörkgröna blad som sitter i rosett. Bladskivan är bredast nära mitten och har lansettlika småblad med grovsågade småflikar. Nedre delen av bladskافتet är klätt med ljusa hinnlika fjäll. Sporangiesamlingarna är runda och täckta av ett runt svepefjäll, de blir med tiden svartbruna.

Träjon är en av de vanligaste ormbunkarna i vårt land. Den finns i nästan hela landet men är mindre vanlig i norr. Den växer i steniga skogar, på berg, åkerholmar och banvallar. Träjon odlas ibland som prydnadsväxt.

RISKER OCH ALLERGI

Speciellt rötterna hos träjon innehåller giftiga och cancerframkallande ämnen som lett till allvarliga förgiftningar vid behandling av mask. Sporererna kan vara irriterande för andningsvägarna.

BRÄNNÄSSLA

(*Urtica dioica*)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

Brännässlan är en mångsidig nyttoväxt, men det är kanske inte så vi tänker på den i första hand. Vi förbannar den, när vi bränner oss. Brännässlan är rik på vitaminer och mineraler. Av de späda skotten på våren kan man koka en god soppa som är stärkande och järnrik.

Under 1700-talet ansågs växten vara bl.a. urindrivande och den ordinerades vid inflammationer, blödningar, blodiga upphostningar och gulsot. Idag ingår brännässlan som beståndsdel i naturläkemedel mot reumatism och prostatabesvär. Nässlan används även i hårvatten. Den har rykte om sig att förebygga håravfall och att göra håret mjukt och glänsande.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Nässlor är vanlig i hela landet och växer överallt där människor brukat jorden dvs. i kväverik kulturmark.

RISKER OCH ALLERGI

Trots att nässelpollen är mycket vanligt i luften under sommaren, är dessa sällan orsak till pollenallergi. Allergiker mot nässelpollen tål ofta inte vissa matkryddor som t.ex.oregano och mynta. Nässelhårens körtlar innehåller ämnen som tränger in i huden vid beröring och utlöser lokal inflammation och övergående smärta. Den brännande förmågan försvinner vid torkning.

SVALÖRT

(Ranunculus ficaria)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

Förr plockades bladen och blandades i små mängder i sallader om våren. Kokade, torkade och malda kunde de nyttjas till nödbröd. Idag vet vi att den är giftig.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Svalört är en av de tidigaste vårblommorna. Den är vanlig i södra Sverige upp till Uppland, längre norrut är den sällsynt. Den växer i lundar och parker, på fuktig och mullrik jord. Knölrötterna ser ut som fikon och har gett växtens latinska namn (*Ranunculus ficaria*). *Ficaria* kommer av latinets *ficus* (fikon) och betyder fikonlik. Svalörten blommar som mest när svalorna börjar komma tillbaka vårt land. Det kan förklara det svenska namnet.

RISKER OCH ALLERGI

Hela växten är olämplig att äta. Svalörten är en ranunkelväxt, släkt med smörblomman, och dessa är som regel giftiga. De undviks av betande boskap.

VITSIPPA

(Anemone nemorosa)

ANVÄNDNING, TRADITION OCH FOLKTRO

Vitsippan har ingått i salvor mot olika hudbesvär.

På sina håll i landet trodde man
att årets alla sjukdomar hölls borta

om man tuggade i sig vårens första vitsippa.

I dag vet vi att den är giftig och kan ge sveda i munnen,
kräkningar, diarré och i värsta fall medvetslöshet.

UTSEENDE OCH SPRIDNING

Vitsippan är vanlig i nästan hela landet

men är ovanlig i fjällen och saknas längst i norr.

Den växer i stora mängder på något skuggig och fuktig mark
i skogar, lundar och hagar.

Vitsippa är en flerårig ört som blir 10-20 cm hög
med krypande jordstam från vilken örtblad växer upp
dvs. den fortplantar sig normalt utan pollinering.

Den växer i kloner.

RISKER OCH ALLERGI

Vitsippan, liksom andra sippor, är giftig

och innehåller, liksom t.ex. smörblomman ämnet, protoanemonin,
som är starkt irriterande på huden och slemhinnorna.

Detta gift bryts ned vid torkning.

